

Keramik og dets datering

fra to udgravninger i Aalborg

Af Jan Kock og Per Bugge Vegger

1. Indledning

Det middelalderlige Aalborg har ligget på en øst – vestgående højderyg, som bar og bærer byens ryggrad, Algade. Denne banke var fra syd til nord gennemskåret af en række vandløb, der alle havde afløb til Limfjorden. Disse vandløb fik deres vand fra den sydfra kommende Østerå.

Syd for byen, ved Kjærs Mølle, hvor der var en opstemning, skilte Vesterå sig fra hovedløbet Østerå. Østerå fortsatte sit løb nordpå, for i byens sydlige udkant, ved hjælp af opstemningen ved Gl. Mølle, at levere vand til gravene omkring byens borg og til de to østlige løb, Lilleå og Østergravenså.

Betragter man en koteplan over byen og dens nærmeste omgivelser, vil det være en nærliggende tanke, at Østerå oprindeligt har haft et østligere hovedafløb til Limfjorden, i den lave korridor øst for den nuværende bykerne (fig. 1).

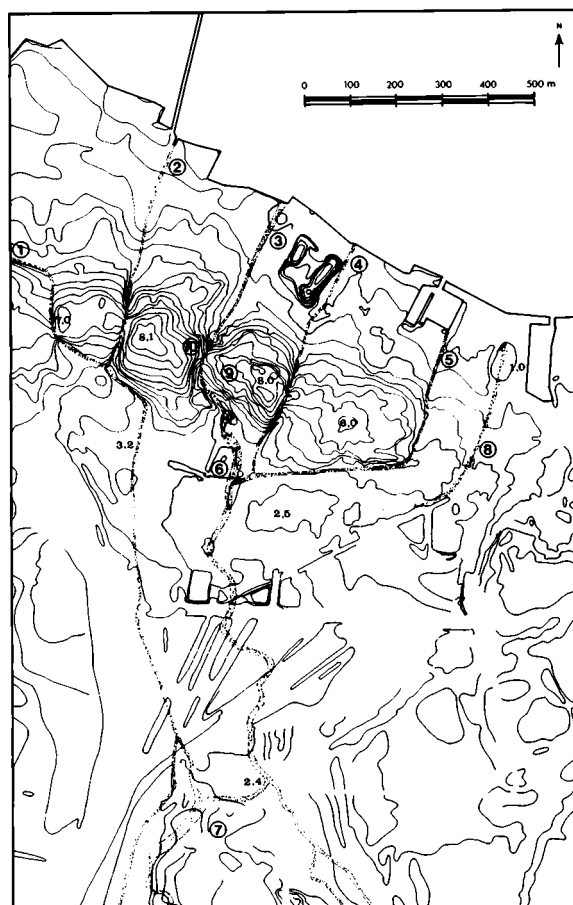

Fig. 1. Koteplan over Aalborg.

1. Hasseris Å, kunstigt ført ind til byen i renessancen. 2. Vesterå, 3. Østerå. 4. Lilleå. 5. Østergravenså. 6. Gl. Mølle og Kongens middelalderlige borg. 7. Kjærs Mølle. 8. Teglgårdsbækken. 9. Gråbrødreklosterets kirke, hjørnet Algade/Roldgyde, undersøgelsen 1980. 10. Strandstien, undersøgelsen 1981. Koteplanen, der er målt i metersystemet, er udtegnet efter Geodætisk Instituts kort over Aalborg fra 1905.

Da man ved de mange, ganske vist summariske, arkæologiske undersøgelser og opsamlinger i den centrale bydel omkring Østerå aldrig havde fundet sikre spor af den bebyggelse, der må have eksisteret i hvert tilfælde i den sene vikingetid, var det en rimelig hypotese, at byens vikingetidige centrum havde ligget ved ovennævnte, østligere hovedafløb (1).

For at prøve denne teori er der gennemført et par gravninger i dette område. De gav alle det samme negative resultat, ingen bebyggelsesspor fra vikingetid, endsige middelalder, kun tykke lag af havemuld (2).

To større undersøgelser har nu givet os de første sikre belæg for, at vikingetidens Aalborg ligger under den nuværende bykerne, på begge sider af Østerå, der dengang var byens havn.

Disse to undersøgelser skal, ganske foreløbigt, fremlægges her, dog kun for såvidt angår de ældste lag, dateringen af disse og en præsentation af det tilhørende oldsagsmateriale. Fundforholdene muliggør en mere præcis datering af den sene vikingetid og ældre middelalders keramiske former. Men desværre er fundmaterialet ikke tilstrækkeligt stort til, at det er muligt af foretage en statistisk bearbejdning.

2. Roldgyde/Algade

Byens forhadte Gråbrødrekloster blev revet ned til grunden ved reformationen og jorden, hvorpå det havde ligget, udstykket og solgt kort tid efter (3) (fig. 2).

Placeringen af klosteret var gået så eftertrykkeligt i glemmebogen, at kun et par gadenavne endnu antydede, hvor det engang vidtstrakte bygningskompleks havde ligget.

I de senere år har gårdsaneringer givet museet lejlighed til at efterspore klosteret (4). Endelig i 1980

kom der en enestående chance til at foretage en undersøgelse i klosterområdet, helt op imod Algade, nemlig på hjørnet af Algade og Roldgyde, matrikel nr. 738 (5).

Resultatet var overvældende. Under et renæssancehus fremkom et fornemt fundament til en del af skibet, koret og korsgangen i Gråbrødreklosterets kirke, men

Fig. 2. Algade - Roldgyde undersøgelsen indtegnet på udsnit af matrikelkort over Aalborg by. Kortet er udarbejdet for projekt »Middelalderbyen« på grundlag af matrikelarkivets originale matrikelkort over byen.

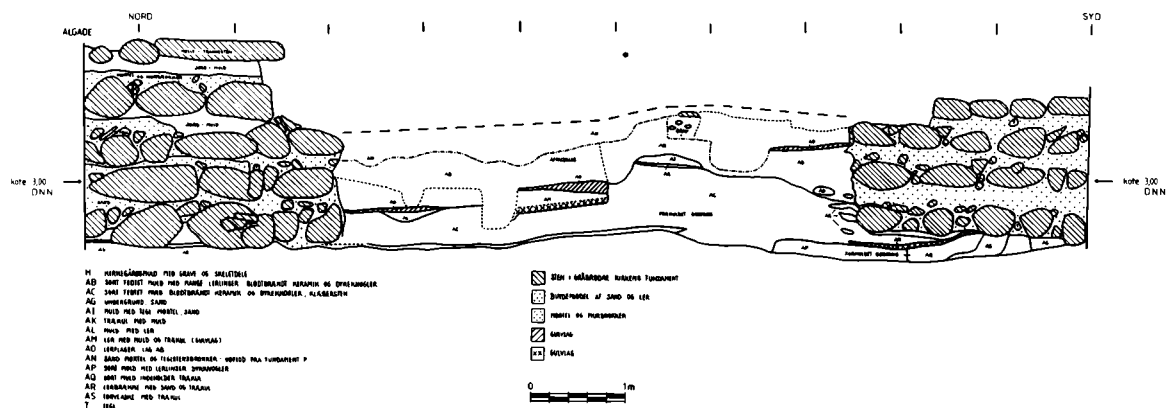

Fig. 3. Profil i undersøgelsen på hjørnet af Algade og Roldgyde set fra vest. Profilen er lagt lige i Gråbrødrekløsterets korbue. Nord- og sydligt i profilen ses fundamentet til korbuevangerne.

Gulvlagene AO, AM, AK, og AR, foruden affaldslagene AB, AC, AI, AL, AP og AØ er lag ældre end Klosterkirken. Tegning: Joan Nielsen 1982.

om det en anden gang. Skibets fundamenter strakte sig videre mod vest, ud under den nuværende Roldgyde, hvilket entydigt fastslår, at Roldgyde er eftermiddelalderlig.

Af vigtighed her er, at klosteret blev bygget på et areal, hvor der havde været en ældre profan bebyggelse. Kulturlagene fra denne bebyggelse var bevaret intakt uden for kirkens fundamentsgrøfter og delvis under fundamenterne. Begravelserne i kirken var ikke nået længere ned, end at der var mellem $\frac{3}{4}$ og 1 meter ældre kulturlag bevaret (fig. 3).

På grund af tidspres og udgravningens dybde under nuværende terræn, blev de ældre kulturlag kun undersøgt i to mindre felter på 17 og 6 m². Som profiltegningen viser, bestod kulturlagene af lergulve med rester af ildsteder, lag AO, AM og AR, adskilt af stærkt gødningsholdige affaldslag. Disse lag blev undersøgt ved lagvis afgravning med skovl og graveske uden harpning.

Den oprindelige overflade lå i D.N.N. kote 2,40, dog var det ikke muligt at påvise nogen primær vegetationshorisont.

Oldsagsmaterialet herfra er domineret af jyske halvkuglekar, med indbøjet ikke fortykket mundingsrand. Karrene er pølset op, og godset er oftest groft magret og blødt brændt med en rødbrun, uensartet farve (fig. 4). Andre er gjort af finere magret ler, men

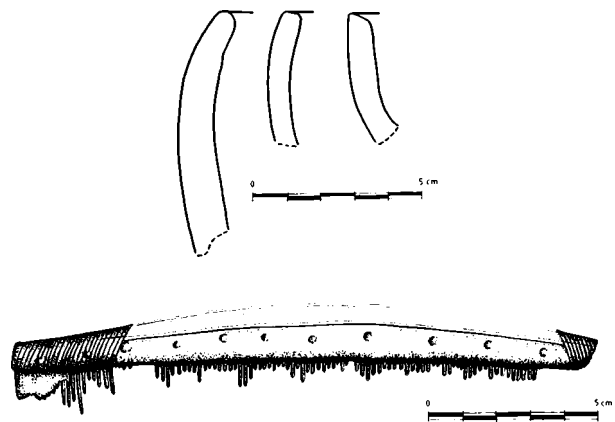

Fig. 4. Algade - Roldgyde 1981.

Profiltegning af kuglekar fra lagene AB og AC og tegning af kam fra omlejrrede lag. Tegning: Joan Nielsen 1982. 1:2.

er stadig blødt brændt, således at det absolut holder sig til keramik gruppe A1. Jvf. Per Kristian Madsens benyttede terminologi i hans artikel om Ribe, i dette nummer af *hikuin*, som også vil blive benyttet her.

Disse kuglekar har deres typiske udbredelsesområde i Nordtyskland og Jylland, hvilket bl.a. gravfundene viser (6). På den nærliggende lokalitet Lindholm Høje er det nærmest en ledcoldsag (7).

Kuglekarret dateres almindeligvis til vikingetiden med rødder tilbage i germansk jernalder og med en svag efterklang i den tidlige middelalder (8).

Alt peger på, at vore lag må dateres til vikingetiden. Dette underbygges af sekundært indlejrede fund af klæberstensgrydeskår og af en enkeltkam med svagt buet rygskinne og buetformet, fladt tværsnit, der kan dateres til 8-900-årene (9).

Sammenligner man keramikken fra Roldgyde med den nedenfor omtalte, daterede keramik fra Strandstien, er den store forskel i brænding og randformer påfaldende. Med andre ord, hvis ikke ganske specielle topografiske eller sociale årsager spiller ind, vil det på denne baggrund være rimeligt at datere lagene i Roldgyde til tiden omkring år 1000, eller noget før, og dermed er Aalborgs vikingetidige eksistens blevet understreget.

3. Strandstien

Ved de omfattende bygningsarbejder ved Budolfi Kirke omkring 1943, blev det klarlagt, at den nuværende gotiske kirke havde en romansk forgænger bygget i granit og en endnu ældre bygget i træ (10). Nybearbejdningen af det skriftlige kildemateriale i forbindelse med projekt »Middelalderbyen« har også fjernet den misforståelse, at Budolfi Kirke først sent blev sognekirke, det har den været, så langt man nu kan komme tilbage (11).

Arealet mellem den centralt beliggende Budolfi Kirke og byens havn, Østerå, må kunne forventes at rumme spor af noget af den ældste bebyggelse på stedet (fig. 5).

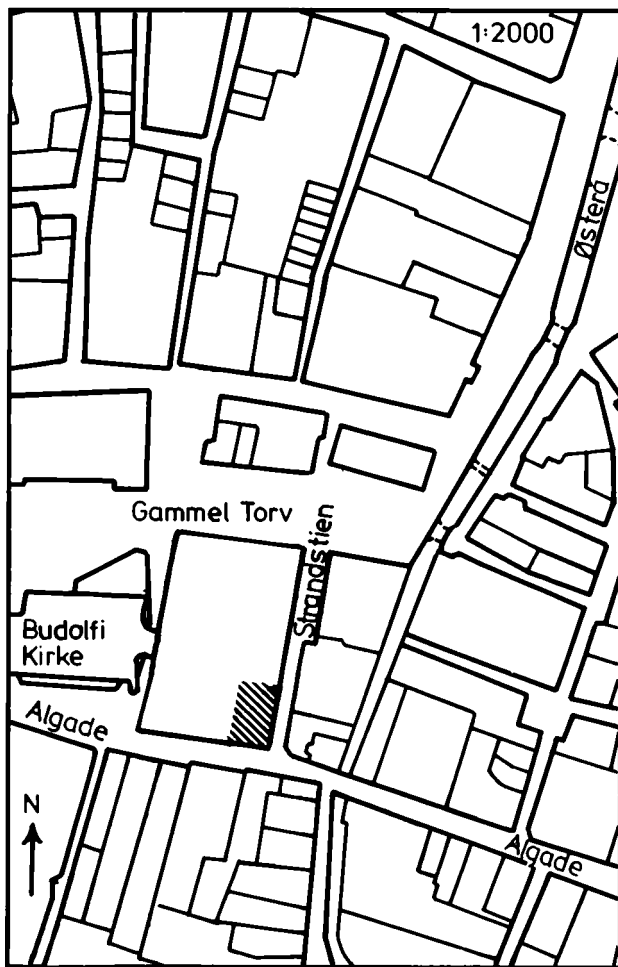

Fig. 5. Undersøgelsen i Strandstien indtegnet på udsnit af matrikelkort over Aalborg by. Kortet er udarbejdet for projekt »Middelalderbyen« på grundlag af matrikelarkivets originale matrikelkort over byen.

Topografisk set ser benyttelsen af dette område ud til at have været ret fikseret, idet det også mod nord og syd har været ret fastlåst af henholdsvis Gammeltorv og Algade. Midt igennem, fra nord til syd, var stykket delt i to af gaden Strandstien.

Vi ved noget om, hvem der boede der i senmiddelalderen, men selvfølgelig har vi kun efterretning om de betydeligste (12).

Skal vi længere tilbage med stedets topografi, må vi tage arkæologien til hjælp. I 1957-58 gennemførte Peter Riismøller en større undersøgelse midt på Strandstiens vestlige side. Det gav fornemme resultater i form af belæg for håndværksaktivitet på stedet i 1200-årene (13).

Riismøllers gravning viste derudover, at bevaringsforholdene var gode, og at der virkelig var meget gamle bebyggelsesspor på stedet. Derfor var det naturligt, at museet i forbindelse med projekt »Middelalderbyen« fandt det rigtigt at gennemføre en undersøgelse lige syd for Riismøllers gravning, nærmere betegnet på det nordvestre hjørne af Algade og den nu forsvundne Strandstien (14).

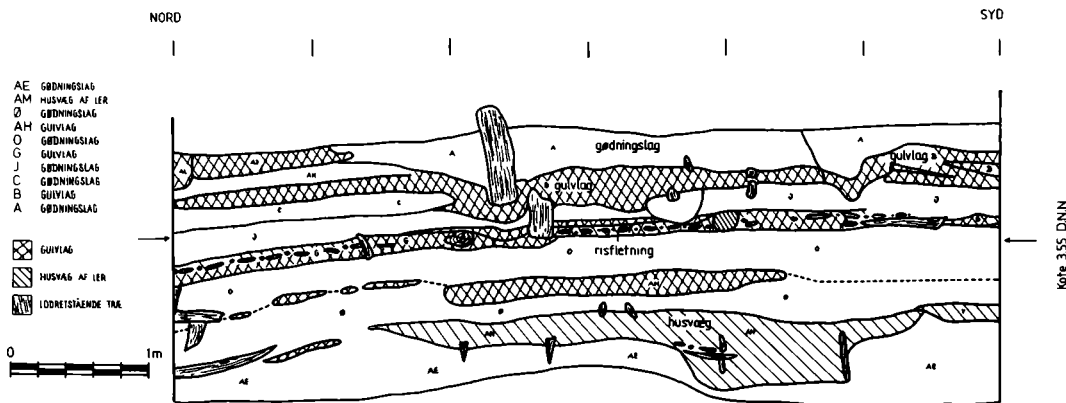
Undersøgelsen fandt sted i 1981 og dækkede et areal på 18 m². Arbejdet blev foretaget ved lagvis afgravning med skovl og graveske med skyldigt hensyn til særlige anlæg. Hvert afgravet lag er soldet og sorteret, således at vi må regne med en meget høj indsamlingsprocent. På trods af dette er fundmængden ikke imponerende.

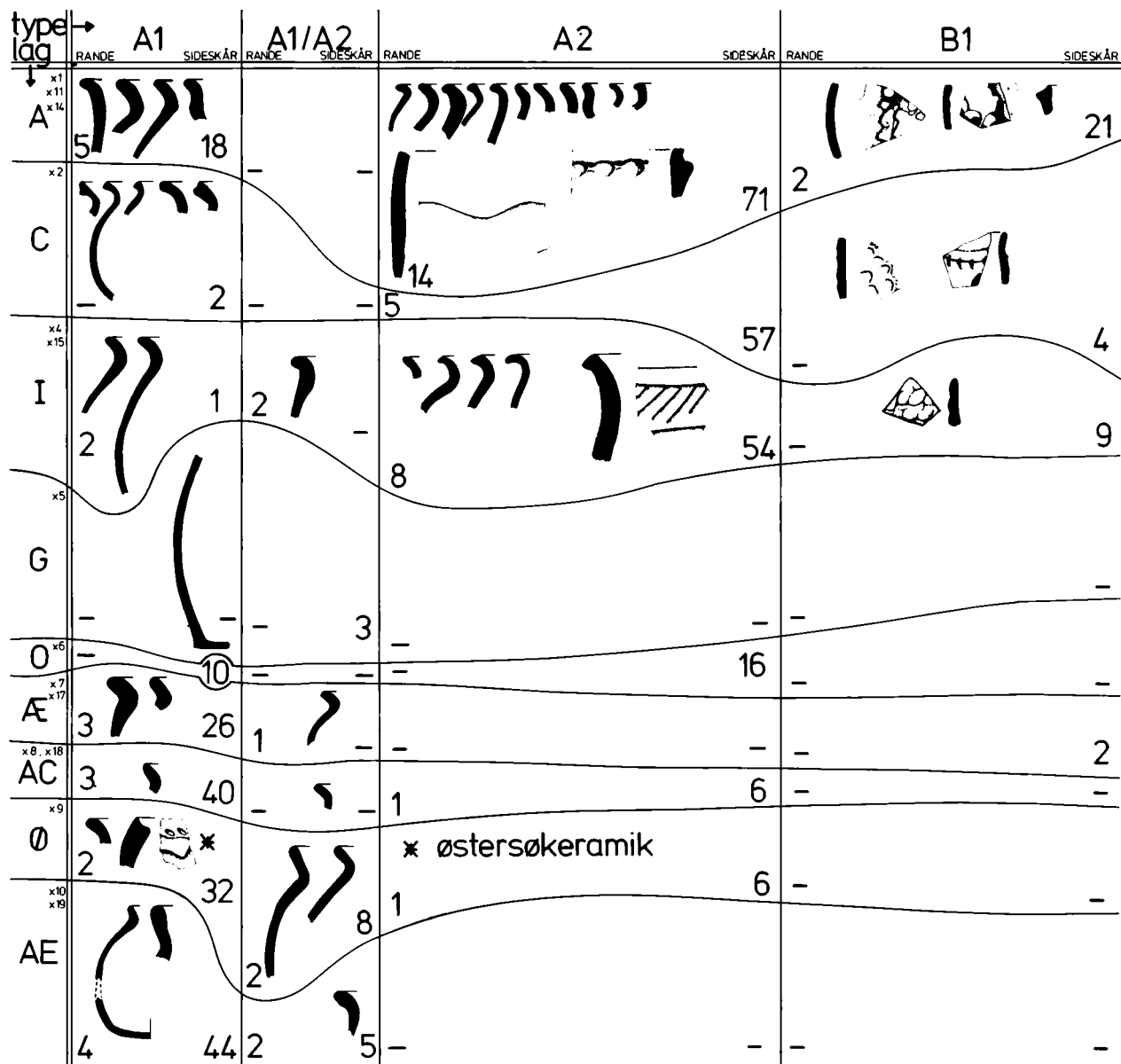
Som profilen antyder, bestod de undersøgte kulturlag af horisonter af gentagne gange udbedrede lergulve, adskilt af kraftige gødningslag (fig. 6). Profilen antyder også, at feltet var forbavsende frit for generende nedgravninger og andre forstyrrelser.

Ud over den nederste hushorison så det ud til, at bebyggelsen har været ret ens. Vi var kommet ned midt i et hus, eller rettere en serie af huse, som må have ligget med gavlen ud mod Algade. Vi fangede i nogle lag husets østvæg, en slippe ind til det næste hus, hvorefter vi kun havde spor af ydervæggen fremme.

Det fremkomne keramiske materiale er tilstrækkeligt til at antyde en udviklingsrække, og dateringsmæssigt er der en række gode holdepunkter. Stort set dækker denne lagserie tiden mellem vikingetidens

Fig. 6. Østlige profil i udgravningsfeltet, Strandstien 1981. Tegningen er en forenklet udgave, med udeladelse af mindre væsentlige detaljer. Lagene A, C, J, O, Ø og AE er stærkt gødningsholdige affaldslag. AN er en lerbalk, der kan tolkes som en væltet sammensunken væg. B, G, Y, AH, AJ og AL er rester af gulvlag bestående af kridtholdigt ler. Tegning: Joan Nielsen 1982.

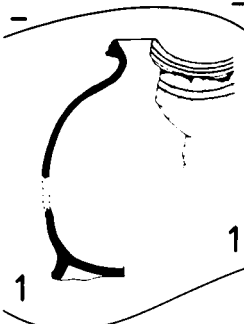
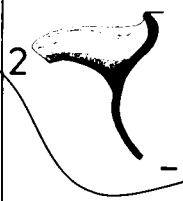
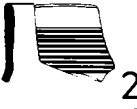
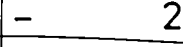
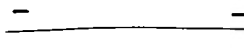
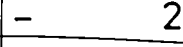
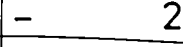
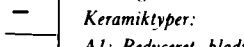
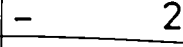
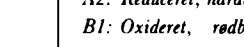
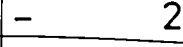
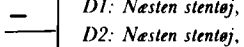
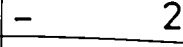
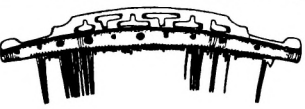
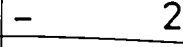
D1	D2	E	Øvrige dat. genstand.	absolut datering	
RANDE	SIDESKÅR	RANDE	SIDESKÅR		
			-	-	A
			-	-	C
				-	I
			-	-	G
				-	O
				-	Æ
				-	AC
				dendro. 1082	Ø
			-	mønt 1050	AE

Fig. 7. Strandstien 1981. Keramikfrekvens, keramiktyper og det øvrige daterede fundmateriale opstillet i kronologisk serie.

Keramiktyper:

A1: Reduceret, blødtbrændt.

A2: Reduceret, hårdtbrændt.

B1: Oxideret, rødbrændt, blyglaseret.

D1: Næsten stentøj, Pingsdorfware.

D2: Næsten stentøj, iøvrigt.

E : Stentøj.

Tegning Joan Nielsen 1982.

slutning og højmiddelalderen, inden det blyglasserede rødgods rigtigt gør sig gældende. Senere aflejringer har været tilstede, men er fjernet ved pladsens afgravning for en del år siden.

4. *Keramik og datering*

Der er udskilt ni horisonter, som det fremgår af fund-, type- og kronologiskemaet (fig. 7).

Det er tydeligt, at de reduceret brændte godstyper A1 og A2 dominerer i alle lagene. I de nederste lag er de reduceret, blødt brændte kar dominerende, men alligevel er de af en bedre kvalitet end den rene type A1.

Halvkuglekarret ser ud til at være den dominerende karform, selv om kar med strandflade også forekommer. Godskarakter, kar- og randformer synes at stemme godt overens med udviklingen i Århus Søndervold (15) og ligeledes på Brovold på Als (16).

Det overraskende ved de nederste lag er den ret tidlige datering, som de må henføres til. For lag Ø-AE er det så heldigt, at der blev fundet en mønt slået i Viborg under Svend Estridsens regeringstid. Den kan med nogen usikkerhed dateres til 1050'erne (17).

Lag Ø er dateret ved en dendrokronologisk prøve, der for den yderst bevarede årring giver årstallet 1068. Lægges dertil splinten må det prøvede træ være fældet kort efter 1082 (18). Denne datering underbygges af det øvrige oldsagsmateriale i laget og frem for alt af enkeltkammen med buet skinne og T-formede udspæringer.

Efter Århus terminologi sker overgangen fra Århus Søndervolds godstype I til godstype II, svarende til de her brugte A1 og A2, i den øvre del af keramikhorisont 1, som placeres i 1100-årene op mod 1200 (19).

Den reduceret brændte keramik vi har i lag AC og

laget under O ligger i godskarakter netop på denne overgang. Dateringen af laget er ellers ret usikkert bortset fra en enkeltkam med flad, let buet skinne og opragende, gennembrudte partier af endepladerne. Dateringen af en sådan kam er ret usikker, men må ligge i 1000-årene (20), og måske noget ind i 1100-årene.

Lagene G og O domineres stadig af sortgods, overgangen til godstype A2 er ikke total, stadig ligger den overvejende del som en mellemting, en godstype A1/A2, der er typisk for tiden omkring 1200.

En enkeltkam af sen type er fundet i lag O. Denne type synes ikke at kunne være meget ældre end 1100-årene (21). I laget var der også en dobbeltkonisk tenvægt, som synes at tilhøre vikingetiden, men det er uklart, hvornår den helt forsvinder ud af brug (22).

I lag I optræder der for første gang lidt keramik, der udvendigt er blyglaseret, benævnt godstype B1, men det er dog stadig det reduceret brændte, der dominerer. Også i dette lag optræder en enkeltkam af samme type som den i lag O.

Den rødbrændte, blyglaserede keramik, der begyndte at gøre sig gældende i lag I, er mere almindelig i lag C og A. De fleste skår af denne godstype synes at hidrøre fra store, udvendigt glaserede kander, der må have været den store mode, i det mindste i tiden 1250-1350 (23). Alle stykker synes at være af hjemlig produktion, selv om de delvis er dekoreret med pålagte ribber og skelmønstre (24).

I lag C og A er den dominerende keramik dog af den reduceret og nu hårdtbrændte type, A2, hvilket også var at forvente efter de underliggende lags datering.

Det er ganske karakteristisk for Aalborg-forhold, at importeret keramik kun optræder i meget små mængder, men lidt er der. Således er der i lag C fundet en

kraftig buet krukke af en type, der er repræsenteret i Siegburg (25).

Krukken har stærkt profileret rand, tydelige drejeriller og bølget fodrand. Godset er lysegråt med en let sintret skærv og skuldrene er dekoreret med en brunrød farve (fig. 7). Med de store forbehold, der må tages overfor datering og muligt produktionssted kan dette stykke med forsigtighed dateres til efter midten af 1200-årene (26).

Med andre ord en datering, som er rimelig for lag C, men som på den anden side ikke er meget bedre end for flere af de øvrige oldsager i horisonten.

Dateringen af lag A er ikke meget forskellig fra lag C. Af daterede genstande, ud over den indenlandske keramik, er et karakteristisk snabelhankekar fra det tyske område, gjort af et næsten stentøjsagtigt reduceret brændt gods, der er blevet benævnt »blau-grau«. Skærven er blågrå og overfladen sort, grafitagtigt skinnende. Dateringen her er også ret bred, G.C. Dunning placerer tyngdepunktet for den i 1000-1100-årene (27), hvorimod Bernhard Beckmann i Siegburg lader den gå godt op i 1200-årene (28).

I lag A forekommer enkelte skår af stentøj, men de er af en sådan karakter, at de må være senere indblandinger i laget.

Den opbyggede, daterede typologi for materialet fra Strandstien er spinkel, men udgør alligevel et brugeligt skelet, som er begyndelsen til en lokal typologi for keramikken fra Aalborgs middelalder. Først når denne typologi er udbygget, vil det være muligt at foretage virkelige kvalificerede sammenligninger, dateringer og bedømmelser af regionale forskelle. Men der er lang vej endnu, idet der kun er gennemført ganske få undersøgelser i bykernen, som er så omhyggelige, og af et sådant omfang, at de kan bruges til dette grundlæggende arbejde.

Noter

1. Kock 1975 s. 38.
2. Aalborg Historiske Museum, jr. 732.
3. Jvf. det indsamlede kildemateriale til projekt »Middelalderbyen«, der for Aalborgs vedkommende bearbejdes af Bodil Møller Knudsen.
4. Aalborg Historiske Museum, jr. 799 og jr. 1127.
5. Undersøgelsen blev gennemført af Aalborg Historiske Museum med økonomisk støtte fra Fredningsstyrelsen og projekt »Middelalderbyen«. Endvidere blev der stillet et hold ungdomsarbejdsløse til disposition af Stadsgartnerens kontor.
6. Brøndsted 1936 s. 223, og Kock 1979 s. 207.
7. Ramskou 1976.
8. Andersen, Crabb & Madsen 1971 s. 81.
9. Andersen, Crabb & Madsen 1971 s. 147.
10. Kock 1977.
11. Jvf. det indsamlede kildemateriale til projekt »Middelalderbyen«, der for Aalborgs vedkommende bearbejdes af Bodil Møller Knudsen.
12. Møller Knudsen 1981.
13. Riismøller 1960.
14. Undersøgelsen blev gennemført af Aalborg Historiske Museum jr. 1239, i samarbejde med projekt »Middelalderbyen« og med økonomisk støtte fra C.W. Obels Familiefond og Sparekassen Nordjylland.
Endvidere blev der stillet et hold ungdomsarbejdsløse til disposition af Stadsgartnerens kontor.
15. Andersen, Crabb & Madsen 1971 s. 81 ff.
16. Kock 1979 s. 204.
17. Mønten er bestemt af Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling og indlagt i deres hovedsamling med FP nr. 3739.
18. Den dendrokronologiske prøve er bestemt af Tidsskriftet Skalks Laboratorium under sag nr. 110.
19. Andersen, Crabb & Madsen 1971 s. 65.
20. Andersen, Crabb & Madsen 1971 s. 147.
21. Andersen 1968 s. 30.
22. Andersen Crabb & Madsen 1971 s. 228.
23. Bencard & Roesdahl 1972 s. 10.
24. Andersen, Crabb & Madsen 1971 s. 96.
25. Beckmann 1975 Tafel 57.1.
26. Beckmann 1975 s. 20.
27. Dunning 1959 s. 56.
28. Beckmann 1975 s. 39.

Litteratur

- Andersen, H.H., P.J. Crabb & H.J. Madsen: Århus Sønder vold. Århus 1971.
- Andersen, Aage: Mittelalterliche Kämme aus Ribe. *Res Mediaevalis. Archaeologica Lundensia III*. Lund 1968.
- Bechmann, Bernhard: Die Scherbenhügel in der Seigburger Aulasse. Bd. 1. Rheinische Ausgrabungen Bd. 16. Bonn 1975.
- Bencard, Mogens & Else Roesdahl: Dansk middelalderlertøj 1050-1550. Jysk Arkæologisk Selskabs Håndbøger I. Århus 1972.
- Brøndsted, Johannes: Danish Inhumation Graves of the Viking Age. *Acta Archaeologica VII*. København 1936.
- Dunning, G.C.: Pottery of the late Anglo-Saxon Period in England. *Medieval Archaeology*, Vol. III 1959.
- Kock, Jan: Orientering om byarkæologien i Aalborg. *Arkæologi og naturvidenskab*. Udgivet af Henrik M. Jansen, Odense 1975. Skrifter fra Institut for historie og Samfundsvidenskab, Odense Universitet.
- Kock, Jan: Den romanske Budolfi i Aalborg. *hikuin* 3, 1977.
- Kock, Jan: Brovold. En befæstet bebyggelse fra tidlig middelalder. *Kuml* 1979.
- Møller Knudsen, Bodil: Ved torv og havn i Aalborg. *hikuin* 7, 1981.
- Ramskou, Thorkild: Lindholm Høje Gravpladsen. København 1976.
- Riismøller, Peter: Nålemageren i Strandstien. *Kuml* 1960.